

УДК 378,147:316 (045)

Владислав Ткаченко,
асистент кафедри соціології та соціальних технологій
Національного авіаційного університету

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РЕАЛІЗАЦІЇ НАУКОВОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ В ПРОЦЕСІ ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНОГО НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ-СОЦІОЛОГІВ

У статті досліджується питання розробки організаційно-педагогічних умов реалізації наукового експерименту в процесі особистісно орієнтованого навчання студентів-соціологів. Проаналізовано актуальні наукові публікації з питань організації та проведення педагогічного експерименту в сфері вищої освіти. Вказано на необхідність проведення дослідження теоретичних аспектів організації та проведення педагогічного експерименту в процесі особистісно орієнтованого навчання соціологів у зв'язку з недостатньою кількістю науково-дослідних праць в зазначеній сфері.

Ключові слова: науковий експеримент, особистісно орієнтована освіта, професійна підготовка соціологів.

В статье исследуется вопрос разработки организационно-педагогических условий реализации научного эксперимента в процессе личностно ориентированного обучения студентов-социологов. Проанализированы актуальные научные публикации по вопросам организации и проведения педагогического эксперимента в сфере высшего образования. Указано на необходимость проведения исследования теоретических аспектов организации и проведения педагогического эксперимента в процессе личностно ориентированного обучения социологов в связи с недостаточным количеством научно-исследовательских работ в указанной сфере.

Ключевые слова: научный эксперимент, личностно ориентированное образование, профессиональная подготовка социологов.

The article deals with problem of development of organizational and pedagogical conditions of realization of a scientific experiment in personality-oriented education of student -sociologists. Relevant scientific publications of organization and conduct of pedagogical experiment in higher education are analyzed. The need to study the theoretical aspects of the organization and conduct of pedagogical experiment in personal-oriented training of sociologists at the lack of research in this area.

Key words: scientific experiment, personality-oriented education, training of sociologists.

Проблеми сучасної освіти привели до того, що вже на початку 70-х років минулого століття ЮНЕСКО віднесло проблему реформування освіти до розряду глобальних проблем людства. Чимало дослідників проблем сфери освіти згодні з твердженням відомого американського соціолога Д.Белла, що провідною нацією буде та, яка створить ефективну систему освіти для максимального розвитку потенціалу своїх молодих співвітчизників [1, с. 6–7].

Процес формування активної життєвої позиції майбутнього фахівця-соціолога, його пізнавальних та професійних потреб, може бути реалізований через використання науково-педагогічними працівниками особистісно орієнтованого підходу та його впровадження у навчальний процес.

Створення концепції особистісно орієнтованого навчання майбутніх соціологів пов'язане, на наш погляд, із розробкою комплексу організаційно-педагогічних умов реалізації педагогічного експерименту в сфері соціологічної освіти.

На думку Г. В. Воробйова, оптимізація наукових досліджень в експериментальній педагогіці може відбуватись у трьох напрямках: глибокого теоретичного вивчення предметної області («емпіричного базису») педагогіки та суміжної соціальної реальності, що вчиняє явний чи прихований, негайний чи відстрочений, короткостроковий чи тривалий на форму, силу та напрям педагогічних закономірностей; квантифікаційного представлення фактів, явищ, процесів, що складають предмет експериментального дослідження в якості необхідної передумови переходу до кількісного опису та узагальненню якісного багатоманіття; поглибленого методологічного дослідження проблеми адекватності дослідницького апарату конкретній експериментальній дослідницькій задачі [2, с. 98–106].

М. І. Болдирєв та М. А. Данілов зазначають, створення науково обґрунтованої теорії та методики навчально-виховної роботи неможливе без використання формуючого експерименту, що не обмежує своїх задач лише дослідженням результатів педагогічної діяльності, а направлений на розкриття механізму діяльності педагога та його підопічного. Формуючий експеримент, на їх думку, сприяє усуненню розриву між методами педагогічних досліджень та теорією педагогіки [3, с. 75–87].

О. Я. Баскаков та М. В. Туленков вказують, що метод експерименту має свої особливі специфічні функції. До особливих функцій, на їх думку, відносяться: пізнавальна та перевірочна аналітична та ілюстративна. Пізнавальна функція виражається в пошуку, виявленні, порівнянні та експериментальному аналізі нових явищ, їх властивостей та зв'язків. Перевірочна функція пов'язана з представленням наукового експерименту в якості критерію істинності теоретичного та емпіричного знання. Аналітична функція реалізується під час аналізу результатів проведеного експерименту. Ілюстративна функція пов'язана із демонстрацією певного

явища з науковою чи навчальною метою [4, с. 75–76].

Торкаючись питання організації та проведення педагогічного експерименту в процесі особистісно орієнтованого навчання в сфері соціологічної освіти слід зазначити, що наукових публікацій з цієї проблеми недостатньо. Наявні дослідження переважно стосуються проблем організації та проведення педагогічного експерименту в інших освітніх сферах. Саме тому дослідження теоретичних аспектів організації та проведення педагогічного експерименту в процесі особистісно орієнтованого навчання соціологів має великий науковий інтерес.

Метою нашої наукової роботи є розробка організаційно-педагогічних умов реалізації наукового експерименту в процесі особистісно орієнтованого навчання студентів-соціологів.

Згідно з педагогічним словником [5, с. 152], експеримент (від латинського *experimentum* – дослідження, спроба) в педагогіці та психології – це один з основних методів наукового пізнання, в процесі якого виконується цілеспрямоване спостереження за функціонуванням одних характеристик явища після послідовної зміни інших характеристик.

З'ясовано, що експеримент сформувався та існує як метод перевірки гіпотези, базованої на теоретичних уявленнях про зв'язки між характеристиками досліджуваного явища.

Доведено, що експерименти розрізняються за формою проведення, кількістю змінних, метою і характером організації дослідження. Структура нашого дослідження передбачає проведення формуючого експерименту, метою якого є вдосконалення методів, прийомів, організаційних форм у підготовці соціологів, надання навчально-виховному процесу особистісно орієнтованого змісту.

У психолого-педагогічній літературі розкриваються різноманітні методи вивчення особистості під час навчального процесу, умов діяльності, застосування яких підвищує якість навчання та виховання. На жаль, проблема експериментального дослідження формування та розвитку професійних знань, вмінь та навичок у студентів-соціологів не знайшла повноцінного відображення у наукових публікаціях. Однак оптимальна програма вивчення реальних професійних якостей та можливостей їх розвитку може сприяти впровадженню інноваційних змін у системі підготовки соціологів у Національному авіаційному університеті.

Дослідження проблеми формування та розвитку професійних знань, вмінь та навичок у студентів соціологів тривало протягом чотирьох років (2007–2011 рр.) і проводилось за розробленим планом-програмою експериментальної роботи. Весь період дослідження умовно можна поділити на чотири етапи.

На всіх етапах дослідження широко використовувались різні форми логічного мислення, емпіричні та теоретичні методи. З емпіричних методів дослідження використовувались такі: аналіз документів, спостереження, інтерв'ю, анкетування, оцінювання, педагогічний експеримент. З методів

теоретичного дослідження застосовувались теоретичний аналіз та синтез, порівняння, співставлення та узагальнення фактів, абстрагування, моделювання. Результати спостережень фіксувались, експериментальні та контрольні заняття протоколювались.

На першому етапі дослідження (2007–2008 рр.) здійснювався теоретичний аналіз проблеми і констатуючий експеримент. Вивчалась психолого-педагогічна і методична література, що мала безпосереднє відношення до зазначеної проблеми, виховання та розвитку самостійності студентів у процесі особистісно орієнтованого навчання, формування їх пізнавальної активності; навчальні та робочі навчальні плани, навчальні та робочі навчальні програми кафедри соціології та соціальних технологій Національного авіаційного університету для студентів спеціальності «соціологія», підручники, дисертації з теми дослідження та інші матеріали.

На основі аналізу наукової літератури нами була уточнена схема інтегральної компетентності сучасного фахівця соціологічної сфери, яка включає чотири основні компетентності (особисту, методичну, професійну, соціальну), що знаходяться у системній взаємодії одна з одною (рис. 1).

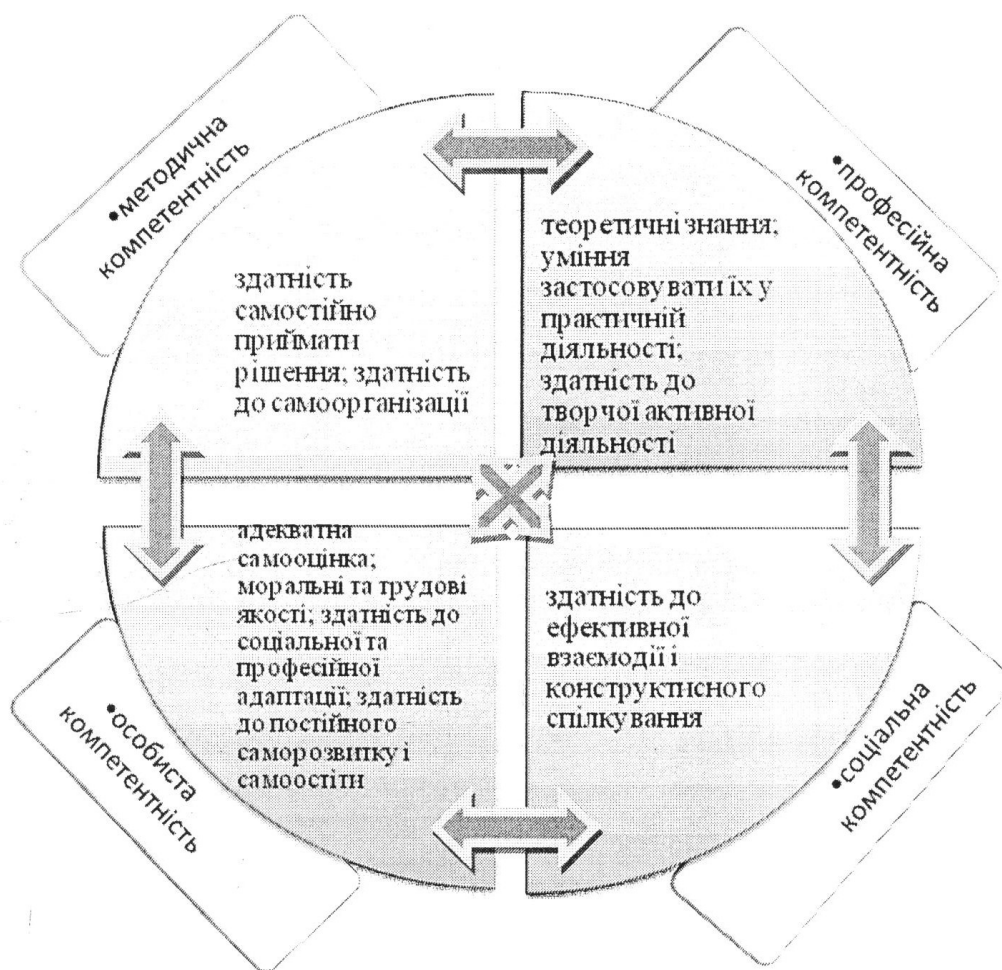

Рис. 1. Схема інтегральної компетентності майбутнього фахівця соціологічної сфери

Рис. 1 відображає встановлення системних взаємозв'язків між зазначеними компетентностями в контекст особистісно орієнтованого навчального процесу, адже розвиток однієї з них обумовлює розвиток іншої.

Ми вважали за доречне внести деякі зміни в зміст самих компетентностей. Зокрема, було уведено як один із важливих елементів **професійної** компетентності «здатність до творчої активної діяльності», адже саме використання творчого підходу, нестандартний спосіб рішення поставленого завдання завжди виявляються більш продуктивними, приносять фахівцю більший успіх, свідчать про ініціативність особистості і професійне зростання. Одночасно цей елемент можна відносити і до методичної (як спосіб виконання посадових функцій), соціальної (як спосіб життя і сприянні розвитку суспільства, взаємодії в ньому) та особистісної (як особиста привабливість) компетентностей. Схематично такі взаємозв'язки, а також взаємообумовленості між усіма видами компетентностей нами позначено подвійними стрілками.

У рамках розгляду особистої компетентності «відповідальність» було замінено на «моральні та трудові якості», що є поняттям значно ширшим і не виключає «відповідальність». Проведене особистісно орієнтоване експериментальне дослідження зі студентами довело, що тільки в гармонії з іншими морально-етичними та професійними рисами відповідальність є запорукою успішності не тільки соціолога, але й будь-якої особистості, яка працює в команді, з іншими людьми. Твердження «реальна самооцінка» нами було замінено на «адекватна самооцінка», так як саме адекватність, на нашу думку, більш точно відповідає вимогам до особистості. Також було замінено «саморозвиток, самонавчання» на «здатність до постійного саморозвитку і самоствіти», адже саме навчання протягом всього життя є основним принципом побудови сучасної системи вищої освіти України і Болонського процесу.

У межах методичної компетентності «здатність самостійно розв'язувати проблеми» нами було замінено на «здатність самостійно приймати рішення», що в більш повній мірі відповідає завданню формування інтересу до фахової соціологічної діяльності в студентів.

Наступним кроком було вивчення практики проведення лекційних та практичних занять з метою виявлення позитивних сторін і типових недоліків в організації навчального процесу для студентів соціологів Національного авіаційного університету. Для цього відвідувались лекційні та практичні заняття, вивчався передовий досвід, проводилась діагностика рівня сформованості умінь самостійної навчальної діяльності студентів, їх готовності до впровадження особистісно орієнтованого підходу в навчальний процес.

Констатуючий експеримент мав масовий характер і здійснювався в Гуманітарному інституті Національного авіаційного університету. До його проведення залучались викладачі кафедри соціології та соціальних технологій, а також інших кафедр університету, на заняттях яких

проводився констатуючий експеримент.

У констатуючому експерименті брали участь 300 студентів. Усереднено результати дослідження були такими: (15 % – «відмінно», 30 % – «добре», 40 % – «задовільно», 15 % – «незадовільно»), мотивація (6 % – високий рівень, 55 % – середній рівень, 39 % – низький рівень), самооцінка (5 % – високий рівень, 35 % – середній рівень, 60 % – низький рівень), суб'єктивний локус контролю (20 % – високий рівень, 35 % – середній рівень, 45 % – низький рівень). Проведення занять ускладнювали невідповідність студентів до навчальних занять, невиконання на належному рівні наданих на самостійне опрацювання завдань і невчасне їх здавання на перевірку, розгубленість при проведенні контрольних заходів.

На основі цього було зроблено висновок про необхідність діагностики і коригування особистісних якостей майбутніх соціологів (мотивації, самооцінки, суб'єктивного локусу контролю) та розробки технології реалізації форм і методів особистісно орієнтованого підходу та впровадження її в навчальний процес експериментальної групи. Ефективність впровадження такої технології визначалася шляхом порівняння отриманих показників успішності в навчальній діяльності та розвитку особистісних якостей студентів в експериментальній та контрольній групах.

У процесі проведення особистісно орієнтованого констатуючого експерименту було визначено основні напрями формування інтересу до професійної діяльності в студентів-соціологів: суб'єктивний, освітній і професійний.

Перший напрям – суб'єктивний. Він передбачає ознайомлення студентів із основними вимогами до індивідуально-психологічної сфери особистості майбутнього соціолога: вивчення студентами власної мотивації, психологічних особливостей, морально-професійних якостей, зіставлення їх з еталонними, визначали шляхи самовдосконалення і саморозвитку.

Другий напрям – освітній, передбачав вивчення основних соціологічних понять і категорій, сутності та принципів організації роботи з людьми; потенційні можливості соціологічних дисциплін з урахуванням їхньої фахової спрямованості.

Третій напрям – професійний, що тісно пов'язаний з першими двома. Він передбачає вивчення можливостей використання соціологічних знань у майбутній професійній діяльності.

У межах кожного напрямку вивчалися компоненти інтересу: мотиваційний, пізнавальний та вольовий. Мотиваційний компонент визначався на основі дослідження позитивного ставлення до соціологічної діяльності, рівня мотивації досягнень студента (у тому числі мотивації навчання), що пов'язана з майбутньою діяльністю у сфері соціології; наявності професійної мети, бажання самореалізуватися у професійній діяльності; потреби в співробітництві з одногрупниками.

Пізнавальний компонент інтересу до професійної діяльності

досліджувався за характером пізнавальної активності, стійкістю прагнення до оволодіння нової інформації, потребою особистості в соціологічних знаннях, бажанням продуктивно працювати з додатковою літературою, позитивним ставленням до виконання творчих і практичних завдань з дисциплін соціологічного спрямування.

Вольовий компонент формування інтересу вивчався за виявленням професійно важливих якостей особистості, вольових зусиль при подоланні труднощів з адекватністю самооцінки, за наявністю прагнення набутти необхідні теоретичні знання, роботою з додатковою літературою. Враховувалися також прагнення до самореалізації, постійного саморозвитку, творчої активності, а також рівень самостійності й активності в оволодінні соціологічними знаннями.

У результаті аналізу навчальної, навчально-методичної, наукової літератури та результатів навчальної практики була теоретично обґрунтована актуальність обраної теми дослідження, встановлено рівень розробленості проблеми; критично осмислено досвід організації лекційних і практичних занять, їх місце в процесі підготовки майбутніх соціологів, способи та методи проведення; з'ясовано суть понять «професійна підготовка соціологів», «особистісно орієнтований підхід», «особистісно орієнтоване навчання», «особистісно орієнтована освіта», «особистісно орієнтована ситуація в освітньому процесі», «особистісний сенс змісту освіти», якими доведеться оперувати в ході дослідження; окреслені напрями дослідження експериментальної роботи, конкретизовані питання, які слід було висвітлити в ході особистісно орієнтованого педагогічного експерименту; формулювалась робоча гіпотеза й відповідно розроблялась методика дослідження.

На другому етапі (2008–2009 рр.) проводилось пошукове дослідження. На підставі теоретичного аналізу проблеми й висновків констатуючого експерименту розроблялась теоретична концепція дослідження, визначались об'єкт, предмет, мета та завдання дослідження.

У процесі дослідження виникла необхідність обґрунтувати доцільність використання особистісно орієнтованого підходу в навчальному процесі, з'ясувати готовність студентів до такої форми роботи. Для цього вивчались психологічні особливості майбутніх соціологів, розвиток навчальних умінь і навичок самоосвітньої діяльності, сформованість мотиваційної сфери.

Результати проведеного експерименту дали підставу стверджувати можливість впровадження особистісно орієнтованого підходу в систему підготовки соціологів у вищій школі слугували орієнтиром для розробки системи навчальних занять, способів проведення кожного заняття зокрема.

На наступному етапі ставились такі завдання: визначались теми навчальних за програмами кафедри соціології та соціальних технологій, обирались способи проведення цих занять, розроблялась система навчальних занять. Керуючись робочою гіпотезою, було складене орієнтовне поурочне планування з таких дисциплін професійної

підготовки: «Вступ до спеціальності» (I курс), «Методологія соціологічних досліджень» (I–II курс), «Методика викладання соціології» (III курс), «Соціологія культури» (IV курс), «Соціологія масових комунікацій» (IV курс), «Паблік рілейшнз» (V курс). Крім того, розроблялось експериментальне поурочне планування окремих тем із зазначених дисциплін. Тематичне планування розроблялось таким чином, щоб половина начального часу відводилась на лекційні та практичні заняття. До початку особистісно орієнтованого педагогічного експерименту були розроблені всі необхідні матеріали: теми та зміст навчальних занять, методичні рекомендації для викладачів щодо проведення лекційних та практичних занять різних типів, тексти контрольних робіт, питання для усного опитування студентів, таблиці аналізу письмових та усних відповідей студентів.

Формуючий експеримент (III етап дослідження) проводився в 2009–2010 рр. Його мета полягала в підтвердженні передбачення, що послідовне та цілеспрямоване впровадження в практику навчання студентів-соціологів особистісно орієнтованого підходу сприятиме підвищенню рівня засвоєності знань, їх функціональності, формуватиме уміння застосовувати набуті знання для одержання нових, розвитку здатності студентів до самоосвіти і дасть можливість відкоригувати саму систему особистісно орієнтованих занять.

Об'єктом нашого дослідження було обрано студентів I–V курсів Гуманітарного інституту Національного авіаційного університету (спеціальність «Соціологія»).

Відібрані для проведення експериментальної роботи групи студентів відрізнялися специфікою підготовки до навчання у вищому навчальному закладі: рівнем навчально-виховної роботи, загальною підготовкою студентів, рівнем успішності із гуманітарних, загальноекономічних та вибіркових дисциплін.

У формуючому експерименті взяли участь 300 студентів кафедри соціології та соціальних технологій Гуманітарного інституту Національного авіаційного університету. Для формуючого експерименту у ВНЗ визначались експериментальні (150 студентів) та контрольні групи (150 студентів).

Достовірність і об'єктивність одержаних результатів, репрезентативність вибірки забезпечувалась в результаті виконання таких вимог:

1) При виборі контрольних та експериментальних груп намагались забезпечувати їх однорідність. З цією метою проводили попереднє обстеження студентів. З характеристик, бесід з викладачами та кураторами академічних груп визначався інтелектуальний фон груп, темп роботи і предметна інформованість студентів, підраховувався середній бал успішності кожного студента.

2) Заняття в контрольних та експериментальних групах проводились переважно одним і тим самим викладачем. В експерименті брали участь викладачі зі стажем роботи від 3-х до 27-ми років.

Якщо в експериментальних групах протягом всього навчального експерименту проводилось навчання з використанням особистісно орієнтованого підходу за розробленою нами методикою та рекомендаціями, то в контрольних групах навчання проводилось за рекомендаціями, що містились в методичних посібниках.

Для перевірки засвоєння того чи іншого навчального матеріалу, сформованості вміння використовувати набуті знання для вирішення навчальних завдань застосовувались завдання поточного, модульного та семестрового контролю за складеними нами текстами та усне опитування студентів.

Результати педагогічного експерименту аналізувались, узагальнювались на всіх його етапах і обговорювались з викладачами, кураторами академічних груп і науковими співробітниками.

На IV заключному етапі (2010–2011 рр.) – проводилось узагальнення одержаних результатів проведеного дослідження. Паралельно проводилась корекція розробленої методики, удосконалювались форми проведення навчальних занять, види самостійної навчальної діяльності студентів, надавалась допомога при самостійній роботі, удосконалювались завдання-інструкції на основі принципу їх доступності та не перевантаженості, відбувалась обробка експериментальних матеріалів, формулювались висновки та здійснювалось літературне оформлення дисертації.

Для оцінки практичної значущості результатів експерименту визначалися конкретні зрушення в навчальному процесі, організованому за особистісно орієнтованим навчальним підходом відносно традиційних.

Таким чином, ми розробили організаційно-педагогічні умови реалізації наукового експерименту в процесі особистісно орієнтованого навчання студентів-соціологів. Результати нашої роботи можуть бути використані в процесі практичної реалізації концепції особистісно орієнтованого навчання студентів-соціологів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Лутай В. С. Філософія сучасної освіти / В. С. Лутай. – К. : Магістр, 1996. – 256 с.
2. Воробьев Г. В. Условия эффективности эксперимента в педагогике / Г. В. Воробьев // Советская педагогика. – 1981. – № 5.
3. Проблемы методологии педагогики и методики исследований / под ред. М. А. Данилова и Н. И. Болдырева. – М., 1971. – 350 с.
4. Баскаков А. Я. Методология научного исследования : учеб. пособие / А. Я. Баскаков, Н. В. Туленков. – К. : МАУП, 2004. – 216 с.
5. Коджаспирова Г. М. Педагогический словарь : для студ. высш. и сред. учеб. заведений / Г. М. Коджаспирова, А. Ю. Коджаспиров. – М. : Академия, 2002. – 239 с.